

BRIGADAS INTERNACIONALES DE PAZ
PROYECTO GUATEMALA

Xteeb'al xna'aj li
tuqtuukil usilal

Boletín popular No. 13, 2022
Versión Q'eqchi'

NAQAKOL RIX LI YU'AM

Li yalok q'e sa'
Xteepal Alta Verapaz

Li naqajayali laa'o laj ralch'och' a'an xk'anjelankil li loq'laj ch'och', ut sa' komonil naqayal qaq'e chi xkolb'al rix li loq'laj ch'och'... Nayo'laak li junkab'al wi' wank xna'aj: ka'aj wi' chi jo'kan twanq xwa ruk'a', twanq xtumin ut sahaq li xwanjik, rahil ch'oolejil na'uxk xyu'aminkil naq maak'a' qana'aj.

Xk'a'uxl qana' Olivia Sierra Maqs.

Sa' li qateepal Alta Verapaz
 ma k'ajo' xk'ihaleb' li tzuul, li taq'a,
 li k'iche', li nimha', li xketomj li k'iche',
 li xb'ihomal li ch'och', li ha' ut wank chik
 xkomon...

Eb' li qatenamit ut eb' li qak'aleb'aal
 naqil ut naqak'anjela ru li xmaatani qe li
 Qana' Ch'och', ab'anan jwal lab'eb' li kaqi
 b'ihom chi xrahob'tesinkil.

Ut d'in moko toja' ta xe'ok chi
 xb'aanunkil.
 Okqe chi xch'olob'ankil chanru
 naq wanko chi yalok q'e
 re xkolb'al xyu'am li qak'aleb'aal.

Naq kiwank cho'q awab'ej li ma' Alvaro Arzú (1996-2000), aran kitikla wi' chik li xna'leb'eb' li kaqi b'ihom, rik'in xpiklenkileb' li tzuul, xaqab'ankil xtoonakaxlan xaml ut li rawb'al chi k'i li kaqi mokooch, li utz'aj, li tul.

Xb'aan naq jwal k'i xb'ihomal li loq'laj ch'och' sa' Xteepalil Alta Verapaz, nake'hulak li kaqi b'ihom chi xmaq'b'aleb' li xna'aj xk'aleb'aaleb' laj ralch'och'.

K'exmaq' li qana'aj chalen chaq xk'ulunikeb' laj k'imal winq, ke'rawi li noq', li kape ut wank chik xkomon, koochape' cho'q xmooseb' ut kiqisi li xk'anjeleb' yal chi si, xb'aan naq ink'a' nakoo'extoj.

Naq kiqakanab' li qochoch ut li k'a' ru qe xb'aan xkolb'al qayu'am, sa' xq'ehil li rahilal, li xningaleb' ru xk'anjel sa' xyanqeb' laj kookox, ke'xchapi li qana'aj.

Anajwank li yook chi xrahob'tesinkil li qayu'am, a'an li xning'al ru xk'anjelob'aaleb' li kaqi b'ihom, xb'aan naq nakoo'exranilasi, nake'xt'ani li xningal ru k'iche', nake'xtz'ajni ru li ha' ut nasach chi xjunil li wank xyu'am xb'aaneb'.

Laa'o li k'aleb'aal naqayal qaq'e xb'aan naq nakoyo'la chi ru li qana'aj, li ch'och', li ha', li xketomj li tzuultaq'a, eb' li pim, eb' li k'iche' ut li iq'.

Laa'o li k'aleb'aal Sa' Kok'pur, Sa' Job'che' ut Xya'al K'ob'e': naqakol rix li qana'aj xb'aan naq aran wank li yu'am

Sa' li chihab' 1996, kekana sa' xyanq xna'aj li "Parque Nacional Laguna Lachuá" eb' li k'aleb'aal Sa' Kok'pur, Sa' Job'che' ut Xya'al K'ob'e'. Sa' li chihab' a'an ke'xxaqab' naq Kolb'il Rix li Na'ajej a'an xb'aan li chaq'rab'

Eb' li qixa'an qamama' ak wankeb' arin rub'elaj, ut li Secretaría de Asuntos Agrarios (SAA) re li Awab'ejilal naxnaw naq ak wank chaq xhuhul li qana'aj.

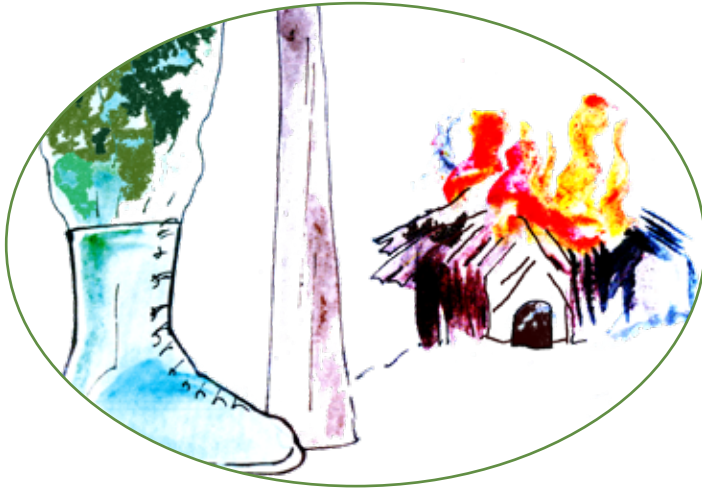

Moko xpatz'e' ta qe naq kixaqab'aak Xkolb'al rix li na'ajej a'in.

Arin ke'wank jun siireb' li qacheekelal, ut wankeb' aj wi' li ke'k'ulun xkolb'aleb' xyu'am sa' eb' li chihab' 1970 ut 1980, xb'aan naq jwal yook li xkamsinkileb' li K'aleb'aal xb'aaneb' laj kookox.

Sa' li chihab' 1999, li INAB kixk'uub' xhuhul xwanjik li 'Parque Nacional Laguna Lachuá', aran kixye naq li xk'ihal (61%) li k'aleb'aal wankeb' sa' xsutam maak'a'eb' xhu li xna'ajeb', ut a'an xiwxiw xb'aan naq naru nake'xnat' li Kolb'il K'iche'.

Chi ru li po marzo re li chihab' 2011, ke'kulun arin Ya'al K'ob'e' chi qisinkil eb' laj kookox, laj CONAP ut eb' laj INAB. Ke'xk'ati li gochoch, li qawimj ut ke'xpuub'a jun li qakomon.

Chi ru li po agosto re li chihab' 2018, ke'chape' wiib'eb' xjolomil li k'aleb'aal Sa' Kok'pur, xkomoneb' li Comité Campesino del Altiplano (CCDA), naq yookeb' chi elk sa' jun ch'utam re xtuqub'ankil ru li ch'a'ajkilal aran Kob'an. Ke'q'ab'aak chi maq'ok na'ajej, ab'anank moko ki'uxmank ta jo' naxtus ru li chaq'rab'

Rub'elaj, sa' li chihab' 2017, eb' li k'aleb'aal a'in ke'xkol rix li Parque Nacional Lachuá naq ke'tz'aamank chi ru li Xnimal ru Aj Raqol Aatin (CC), re naq ink'a' t-uxq xxaqab'ankil li Xtoonol Kaxlan Xaml Roqha' Pomtilha'. Eb' laj Raqol Aatin ke'xye naq jwal xiwxix li k'anjel a'an cho'q reheb' chi xjunil li wankeb' xyu'am nake'ta'limank sa' li Parque.

Laa'o yal yooko xkolb'al rix li qanajteril na'ajej ut jo'kan naq jwal k'i li jitom chi qix laa'o li wanko sa' eb' li oxib' chi k'aleb'aal, xb'aan a'an maab'ar chik naru nakooxik

Maak'a' nake'yehe' re li yookeb' chi xb'ut'b'al chi kaqi mokooch li qasutam, a'an jwal naxtz'ajni ru li qasutam ut yook chi chaqiik ru li ch'och' xb'aan.

Jwal aajeli ru xb'isb'al li na'ajej ut xq'axtesinkil reheb' li junkab'al. K'aleb'aal La Primavera, San Cristóbal Verapaz

Naq kijuch'man li tuqtuukil usilal sa' li chihab' 1996, ke'yo'laak roqruq'il li awab'ejilal re rib'al li eechaninki ch'och: aran xyo'lajik li Secretaría de Asuntos Agrarios (SAA) ut li Fondo de Tierras (FONTIERRAS).

Yaal naq wankeb' laj k'anjel sa' roqruq'il li awab'ejilal, ab'anan toj wank li neb'a'il sa' li qateepal, xb'aan naq jwal naab'aleb' laj k'alom poyanam maak'a'eb' xna'aj.

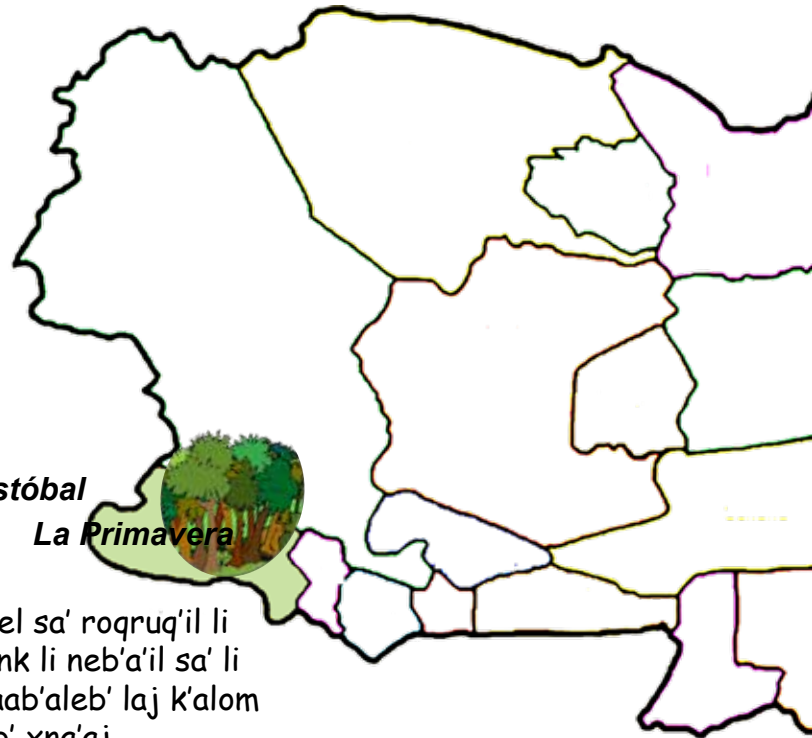
Jwal naab'al li na'ajej nat'b'il xb'aaneb' li xningal ru asihent, yal wiib' oxib'eb' laj eechal re ut laa'o laj k'alom poyanam, laa'o laj ralch'och' maak'a' qe, malaj jwal b'ab'ay

Aajeli ru naq li Awab'ejilal tk'e xloq'al li qak'ulub' chi rix li qayu'am, li qakawilal, li qatzolb'al jo' aj wi' li eechanink na'ajej.

Cho'q qe laa'o laj ralch'och' ut aj k'alom poyanam, tooyo'laaq wi' twanq xna'aj li qawimj qaketomj.

Li Xmolameb' aj K'alom Winq re Santa Rosa ut li Ch'uut Sak-Ixim, naxjultika re li Registro de Información Catastral (RIC), naq tseeb'a xb'aanunkil li xtaql chi rix xb'isb'aleb' li na'aj ut xq'axtesinkil reheb' li junjunq chi junkab'al.

Sa' li na'ajej a'in ke'wank chi moosil li qixa'an qamama' ut arin ke'kana naq ke'rиси rib'eb' laj Azurdia ut ke'xjachi li ka'k'aal caballería chi ch'och'.

San Cristóbal

La Primavera

Sa' li chihab' 2014 qak'e qib' sa' aatin rik'ineb' laj Azurdia ut eb' li b'ihom aj t'anol che', rik'in xteng'aal li Secretaría de Asuntos Agrarios (SAA). Jun chihab' chik chi rix a'an, kinume' sa' qak'ab'a' o'laju caballerías, naraj naxye naq oxib' manzana rik'in meer re li b'eleelaju xkaalajuk'aal (279) chi junkab'al.

Aran kitikla xanimal ru li ch'a'ajkilal, k'a'ut, xb'aan naq moko ch'olch'o ta ru b'ar wank xhub'ajil li na'ajej ut xb'aan naq kixjachi rib' li k'aleb'aal. Li Registro de Información Catastral (RIC), maji' naxb'aanu li xk'anjel, maji' naxb'is li na'ajej ut xb'aan a'an maji' nakooru chi xkab'lankil rochochil li qatzoleb'aal ut li b'anleb'aal ut maak'a' li ha'.

Naraj naxye naq toj yooko xyalb'al qaq'e, xb'aan naq toj yookeb' chi qach'i'ich'inkil, chi qaxib'esinkil ut chi qajitb'al sa' chaq'rab'. Ak wank xhuhul li qana'aj, ab'anan toj yooko xyalb'al qaq'e xb'aan xkolb'al rix li na'ajej ke'xkooloni li qixa'an qamama'.

Ink'a' naqaj xk'eeb'al reeqaj li xe'xb'aanu qe, ka'aj wi' naqaj te'roxloq'i li qak'ulub' chi rix li qana'aj. Li yookeb' chi xyu'aminkil li ch'uut AVECHAV

Yooko chi xyalb'al qaq'e chi rix li oxib' chi na'leb' a'in:

- Xtz'ilb'al rix li muxuk k'ulub'ej ki'uxmank sa' xq'ehil li ch'a'ajkilal.
- Reechaninkil sa' xka' sutil li qana'aj.
- Xk'ajk'aamunkil ru li k'anjel qab'aanu chi minb'il qu sa' Rochochileb' laj kookox.

A'an a'in li qayu'ami:

Sa' 1960 ke'xtz'iib'a li xna'aj qak'aleb'aal Chicoyoguito sa' xk'ab'a' li Awab'ejilal, ab'anan ak aran aj wi' wankeb' chaq li qixa'an qamama' ut eb' li qana' qayuwa', aran nake'k'alek. Sa' xq'ehil li ch'a'ajkilal, ke'xmin rib' ut ke'xmaq' li qana'aj laj kookox.

Chi ru li chihab' 1968 ke'xtikib' xkab'lankil rochochileb' laj kookox, zona militar No. 21, aran ke'isiik li k'aleb'aal, ke'xk'ati li gochoch, li qawimj ut qaketomj.

Chi rix d'an, kek'ame' li winq chi k'anjelak, ke'mine' cho'q xmoos li zona militar ut li fábrica de municiones. Jo'kan ke'wank chi ru ka'k'aal chihab' ut moko ke'toje' ta ut chi moko ke'qaxtesiik ta re wi' chik li xna'ajeb'.

Naq koo'exralinasi koohire', yalaq b'ar aj chik qachap qab'e.

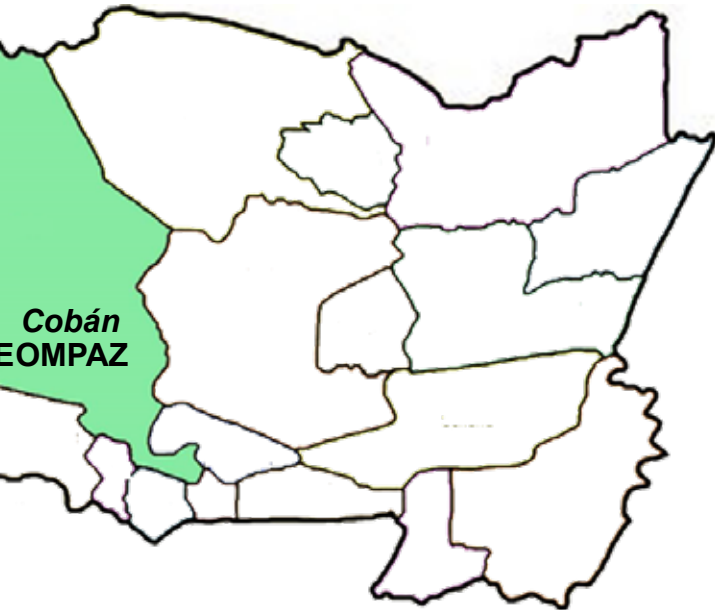

1. Xk'ulub'eb' chi wank ut chi yo'laak sa' xteepal Watemaal chi xjunileb' li ke'eelelik sa' xq'ehil li ch'a'ajkilal. Sa' xk'ab'a' a'an, li Awab'ejilal naxsume xtenq'ankileb' li k'aleb'aal re naq te'q'ajk sa' li xna'ajeb' b'ar wi' ke'wank, malaj b'ar wi' te'raj xik, ab'anan re naq te'wanq sa' sahilal ut tuqtuukilal.

Chi ru li chihab' 2011, ke'ok chi xch'utub'ankileb' rib' eb' laj eechal re Chicoyoguito ut ke'xk'uub' li ch'uut Asociación de Vecinos de Chicoyoguito (AVECHAV), ut chi kama'an ke'ok chi xb'eeresinkil Xhuhul li Tuqtuukil Usilal na'aatinak chi ri li xq'ajikeb' li k'aleb'aal ke'eelelik chi xkolb'aleb' xyu'am sa' xq'ehil li ch'a'ajkilal. Ke'xpaab' li xsumehom li awab'ejilal, re naq te'xtaw wi' chik li xna'ajeb' li ke'alinasik malaj ke'eelelik ut naq te'k'ajkamuuq chi ruheb' li rahilal ke'xyu'ami. Aran naxye aj wi' naq naru te'k'eheq reeqaj li xna'ajeb' kimaq'ee'k.

Ke'pik'e' xb'aqeleb' li kama'naq sa' li Zona Militar, chi ruheb' li chihab' 2012 ut 2015. Aran ke'tawmank o'laju xb'eleek'al xkab' oqob' (565) xb'aqeleb' li kama'naq. Aran kik'utun naq aran ke'oso' naab'aleb' li qasqiitz'in sa' xq'ehil li ch'a'ajkilal. Chi rix a'an ke'jite' chi ru chaq'rab' oxlaju aj puub' xb'aan naq ke'xmux xk'ulub' li poyanam.

Fotografía: FAMDEGUA

Anajwank, laa'o laj Chicoyoguito, yooko xjultikankil naq tento te'xpaab' li xsumehom li Awab'ejilal sa' li 1996, ab'anan toj maji' nakooru chi q'ajk ut wank sa' li qana'aj.

K'a'ut naq yook chi uxk a'an chi jo'kanan

Chi ru li chihab' 1996, naq kijuch'man li tuqtuukil usilal, kinume' sa' xk'ab'a' li Roqruq'il aj Puub' (Ministerio de la Defensa) li xhuhul li ch'och'. Chi rix a'an ke'xjek'i li ch'och', jun jachal kikana cho'q re li Ministerio ut jun jachal ke'xjek'i cho'q reheb' li cheekel winq ke'wank chi xjolominkileb' laj puub'.

Chi rix a'an, sa' li chihab' 2005, ke'xk'uub' li Centro Regional de Operaciones para el Mantenimiento de la Paz, CREOMPAZ chankeb' re, ut anaqwank li nake'ilok re li k'anjel a'an a'aneb' li Roqruq'il laj Puub' ut li Xk'uub'lal Ab'l Tenamit (ONU).

Rajlal chihab' na'uxmank jun li mululink ib' chi ru li po junio, ak oxlaju chihab' xtiklajik ut aran najultikaman naq yal maq'b'il li xna'ajeb' laj kookox. Naxch'olob' laj nawol chaq'rab' qana' Jovita Tz'ul: "Sa' li b'eleeb' xb'e li po junio re li chihab' 2021, ke'chape' jun xka'k'aal chi winq xe'tz'aqonk sa' li mululink ib' sa' rochochil li Escuela Agrícola aran Kob'an, ut ke'tawasiik eb' li ixq ut eb' li kok'al xb'aaneb' laj k'aak'alanel tenamit (PNC)". Anaqwank jtb'ileb' ut q'ab'aneb'ileb' chi maq'ok na'ajej li jun xka'k'aal chi winq.

"Li rajomeb' li ke'tz'aqonk sa' li mululink ib' a'an raj naq te'hulaq ut te'xsume raatineb' laj k'anjel sa' li chaq'rab'. Ab'anan moko ke'ab'iiik ta, ke'isiik sa' josq'il ut ke'tenliik xb'aaneb' laj k'aak'alanel tenamit. Kejite' chi nat'ok ut maq'ok ch'och' xb'aaneb' laj k'aak'alanel tenamit, ab'anan li xpatz'omeb' a'an naq te'ab'iiq, xb'aan naq sa' xk'ab'a' li kaqi yajel ink'a' ke'xb'aanu li mululink ib' chi ru rochochil Ruuchil li Awab'ejilal (Gobernación Departamental)", naxtiq ru qana' Jovita Tz'ul.

Raatineb' li k'aleb'aal yookeb' xyalb'al xq'e xb'aan xkolb'al rix li na'ajej

Laa'in aj maya' q'eqchi', ut wankin arin xb'aan naq jwal nim xloq'al chi xjunil li wank chi ru li ruchich'och' cho'q qe laj ralch'och' ut laa'o laj q'eqchi'. Wankeb' xloq'al li kok' xul, wankeb' xloq'al li pim, wankeb' xloq'al li k'iche', li tz'uuldaq'a, li ha' ut li poyanam aj wi'. Chi xjunil naxk'aamali rib', li qasutam ut laa'o, li na'ajej ut li hoonal naxchapi rib', xb'aan a'an xinb'aanu jun li patz'om sa' li chaq'rab' xb'aan naq xmux qak'ulub' laa'o laj q'eqchi' li Roqruq'il li awab'ejilal na'ilok re li xcha'al li ch'och' (MEM), xk'e chi xto' li Nimha' Chi K'ajb'om chi ru lajeeb' roxk'aal (50) chihab' ut moko xpatz'e' ta qe (...) Li nimha' a'an jwal loq' chi qu laa'o laj ralch'och', ak kama'an aj wi' najultikaman sa' li najteril hu Poopol Hu xk'ab'a'.

Raatin qana Ana Rutilia Ik'al Ch'ok.

Chi ru li chihab' 2015 qatikib' xch'utub'ankil qib' laa'o laj yalol q'e aran Chi K'ajb'om. Qab'aanu jun li nimla ch'utam ut waxaqlaju xka'k'aal (38) chi k'aleb'aal kootam. Ut li qach'uut ka'aj wi' naxpaab' li xxaqab'ahom li komonil.

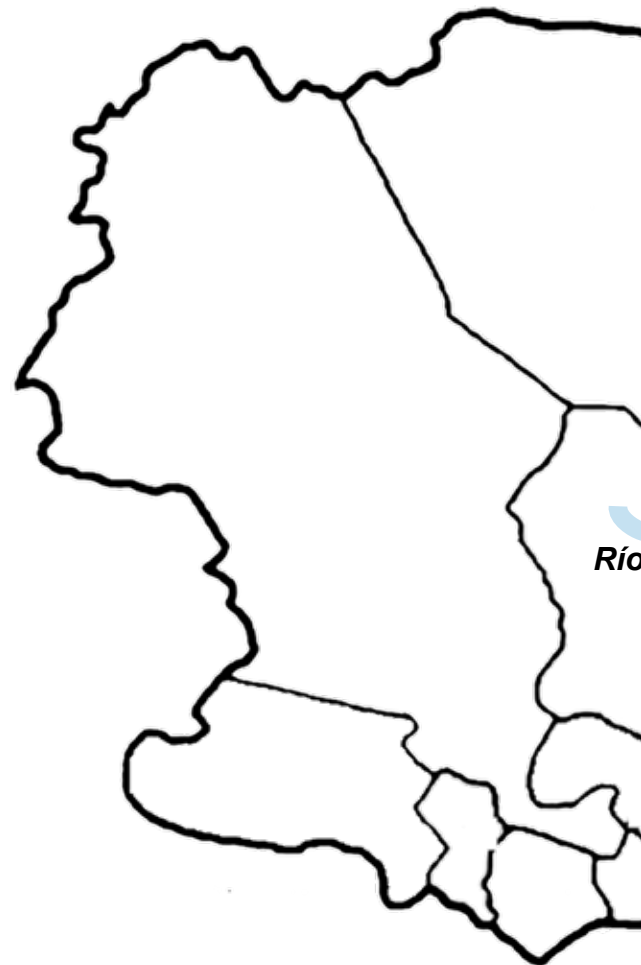

Anajwank xootam, nake'tz'aqonk chik chi xjunil li xjolomil li junqjunq chi k'aleb'aal ut eb' li COCODE, ak wanko o'laju xlaje'k'aal (195) chi k'aleb'aal.

Li yooko chi xjayalinkil a'an naq ink'a' chik te'xch'e li nimha', xb'aan naq xe'xmux qak'ulub' naq ki'ok chi k'anjelak li Xtoonol Kaxlan Xaml Oxec, maajun wa xe'xpatz' qe jo' naxye li Chaq'rab' Sumbk'uub' 169, chi qix laa'o laj ralch'och', xb'aan naq chaq'rab' arin sa' li qatenamit.

Sa' li chihab' 2010 kextikib' xkab'lankil xtoonol li kaxlan xaml Oxec I, II ut III, sa' xteepalil Chi K'ajb'om. Li chaq'rab' naxye naq tento raj naq kipatz'e' raj reheb' li o'laju xlaje'k'aal (195) chi k'aleb'aal ma te'raj malaj ink'a' li xtoonol li kaxlan xaml, tento raj aj wi' naq ki'uxliik raj rub'elaj, sa' tuqtuukilal ut chi ch'olob'anb'il, xb'aan naq jwal najtereb' wi' chik li k'aleb'aal sa' li teep a'an.

Koo'xeb'alaq'i naq ke'xye qe naq te'raj li na'ajej re rawb'al kape, chiin ut tz'i', xb'aan a'an naq moko b'ab'ay ta li k'iche' ke'xt'ani, ut ke'xyeechi'i qak'ajel aj wi'. Chi timiltimil ke'xloq'i li ch'och' b'ar wi' wank li xtoonol li kaxlan xaml anajwank.

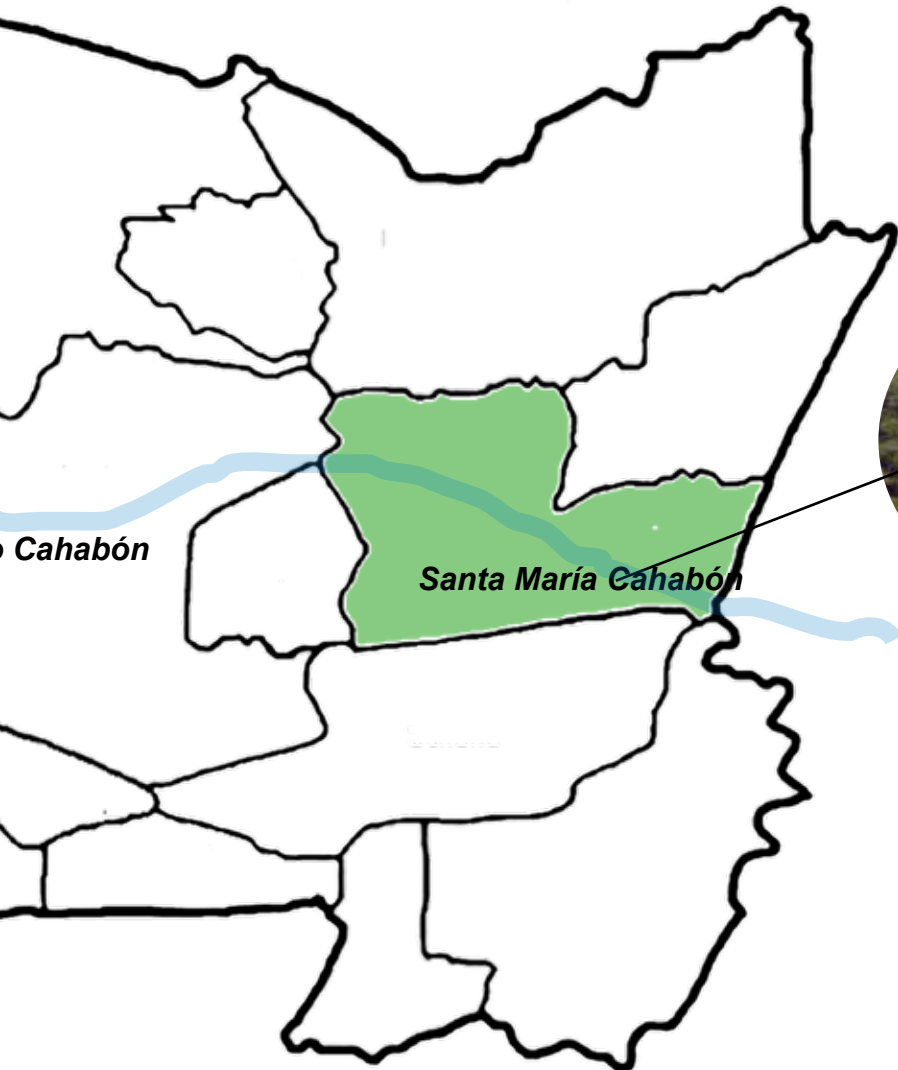

Chi ru li chihab' 2013 kiwank li mululink ib' re xwech'b'al li xtoonol kaxlan xaml k'uub'anb'il xb'aaneb' li k'aleb'aal. Ke'b'oqe' chi xjunileb' li Xb'eenil K'aleb'aal xb'aan li Xb'eenil Poopol Kab'l ut ke'xjuch jun li hu b'ar wi' naxye naq ink'a' te'xsume xk'ulb'aleb' laj pikol tzuul. Ab'anan sa' muqmuukil ut chi rix xjolom li k'aleb'aal, ke'xwakles jun chik xhuhul raatin li poopol kab'l b'ar wi' naxye naq chi xjunileb' li k'aleb'aal wankeb' sa' aatin chi xsumenkil xkab'lankil xtoonol li kaxlam xaml.

Ke'xt'ani li k'iche' wank chi re li nimha' Chi K'ajb'om re xkab'lankil li xningal xtoonol kaxlan xaml. Aran xe'sach naab'aleb' li xul ut eb' li pim nakek'i rub'el k'iche'. Najter jwal ch'ina'us li b'ehék chaq aran, anajwank xjala xb'aan naq maak'a'eb' chik li che'.

Xe'reechani li ha' li b'ihom, xe'xk'os roq li ha', xe'sach li kar ut maak'a' chik li ha' cho'q re li qawimj, ut cho'q re xsaab'esinkileb' li qochoch.

Moko juntaq'eeteb' ta li xtoonol kaxlan xaml rik'in junaq li k'ak'naab'. Yal pumpu li ha' b'ar wi' wank li xtoonol li kaxlan xaml ut aran nake'kam li xul ut eb' li pim. Xiwxiw naq yal pumpu li ha' xb'aan naq aran nake'k'i li ch'een ut eb' a'in nake'xk'am chaq li yajel jo' li raxkehob', li dengue, sika ut chikunguña.

Chi ru li po noviembre re li chihab' 2015, jo' ruuchil li komonil aj yalol q'e, kixb'aanu jun li patz'om re li Xnimal Ru Aj Raqol Aatin (CSJ), re naq tkol rix li xk'ulub' li poyanam, xb'aan naq ke'muxe' xk'ulub' xb'aaneb' laj eechal re li xtoonakaxlan xaml Oxec I ut II. Sa li po enero re li chihab' 2016, kixaqliik li xk'anjel li xtoonakaxlan xaml, ab'anan chi ru li po mayo, li Xnimal Ru Aj Raqol Aatin chi rix Xnimal Ru Chaq'rab' (CC), kixye naq naru te'oq wi' chik chi k'anjelak ut kixtaqla li Roqruq'il li Awab'ejilal (MEM) chi xb'aanunkil li patz'ok, ab'anan ka'aj wi' t-uxq sa' junlaju chi k'aleb'aal chi ru jun hab'.

Moko us ta naq jo'kan ke'xb'aanu xb'aan naq naab'al li k'aleb'aal ke'tz'eqtaanaak. Li xkab' a'an naq moko ki'uxk ta li patz'ok rub'elaj xb'aan li MEM. Ut moko ki'uxmank ta aj wi' sa' tuqtuukilal ut chi ch'olob'anb'il, xb'aan naq moko ke'xk'e ta chi xnaweb' li k'aleb'aal.

Laa'in aj Bernardo Q'a'al Xol
ut kine'xtaqla sa' tz'alam chi
ru 7 chihab' rik'in 4 po
xb'aaneb' li kaqi b'ihom

Kiqil naq ink'a' nake'raj xk'eb'al li qak'ulub', laa'o laj yalol q'e qak'uub' li patz'ok jo' naxye Xchaq'rab'il li Poopol Kab'l, jo'kan naq sa' li wuqub' xka'k'aal xb'e li po agosto re li chihab' 2017 qab'aanu sa' chi xjunileb' li k'aleb'aal wankeb' sa' xteepal Chi K'ajb'om. Ke'tz'aqon kiib' chuy malaj waqib' xka'k'aal mil li qasqiitz'in, li xk'ihal ke'xye naq ink'a' nake'raj li xtoonakaxlan xaml ut ka'aj wi' junlaju ke'xxume naq us, ab'anan moko kixaqli ta li xkab'lankil li xtoonakaxlan xaml.

Naq ke'reek'a naq kaw li xwech'b'aleb' qab'aan, ke'xk'e reeqaj laj kaqi b'ihom. Aran ke'xtikib' xyoob'ankil aatin sa' qab'een ut ke'xjit sa' chaq'rab' li qakomon qawa' Bernardo Q'a'al Xol. Ke'xteneb' wuqub' chihab' rik'in kahib' po li tz'alam sa' xb'een, ut sor moko xmuxum ta chaq'rab'.

Kama'an ke'xb'aanu li rahilal sa' qab'een li kaqi b'ihom,
rik'ineb' xtenq'aal li wankeb' chi awab'ejink:

Chi ru li chihab' 1996 ke'xjal li xchaq'rab'il li kaxlan xaml, rub'elaj a'an, ka'aj wi' li awab'ejilal nak'anjelak re, ab'anan aran xtiklajik rokikeb' li b'ihom chi xk'uub'ankil xtoonol li kaxlan xaml jo' aj wi' li xniq'al ru roqechal ut xk'aamalil li kaxlan xaml.

Chi ru li chihab' 2003, ke'xxaqab' li Chaq'rab' re xtenq'akileb' li te'raj xaqab'ankil xtoonol li kaxlan xaml, re naq kub'enaq li tojl te'xb'aanu re li awab'ejilal. Sa' li chaq'rab' a'in naxq'astes chi si li nimha' reheb' li xtoonol kaxlan xaml chi ru lajeeb' rox'aal (50) chihab'.

Chalen xyo'lajik li chaq'rab' a'in xe'kab'la ka'k'aal chi xtoonol kaxlan xaml, oxlaju wankeb' sa' xteepal Alta Verapaz ut wuqub' chi ru li nimha' Chi K'ajb'om.

Ab'anan sa' xteepal Alta Verapaz yal junqjunq wankeb' xkaxlan xaml sa' rochocheb'. Wi te'qachap raj laajeb'eb' li poyanam, ka'aj wi' kahib'eb' wankeb' xkaxlan xaml ut waqib' maak'a'eb' re.

Sa' li tenamit Chi K'ajb'om, ka'aj wi' oxib'eb' wankeb' xkaxlan xaml ut wuqub' maak'a'eb' re.

Kama'in naq tiik xe'k'i xnat'omeb' laj awol kaqi mokooch

K'a' ru xqak'ul, k'a'ut naq kama'ino anajwank.

Sa' xq'ehil li ch'a'ajkilal, ke'q'unb'esiiik naab'aleb' li qasqiitz'in xb'aan li Awab'ejilal re naq te'q'axong sa' tiqwal ch'och' sa' Xteepal Alta Verapaz (Kob'an, Chisek, Raxruha' ut Fray Bartolomé de las Casas), ut aran naab'al li nimla na'ajej xe'xnat'i eb' laj puub' ut eb' li kaqi b'ihom. Aran xtiklajik rokik li K'iresink wakax ut li awimj chi k'i.

Ke'tz'aq aj wi' ch'och' eb' li k'aleb'aal ut k'eeb'ileb' re jo' komonil eechej, naraj naxye naq moko naru ta xputz'inkil ut xk'ayinkil, ab'anan li chaq'rab' kijala sa' li chihab' 1999, ruk'in li xyo'ljajik li FONTIERRAS. Ke'q'axtesiik li xhuhul xna'ajeb' li k'aleb'aal, chi rix a'an ke'xjek'i li ch'och' sa' xyanqeb' ut ak reere chik li xhuhul. Aran xtikla aj wi' li k'ayink na'ajej. Ke'xk'ul li xtumineb', ab'anan ruk'in a'an ki'ok chaq aj wi' nimla ch'a'ajkilal cho'q reheb' li ink'a' nake'raj xk'ayinkil li xna'ajeb'.

Aran jwal xootz'eqok laa'o jo' aj q'eqchi', xb'aan naq moko yal ch'och' ta li ke'xk'ayi. Aran kitiklaak rosojik li k'iche' ut chi xjunil li xche'ul, xpimul, xketomj li k'iche', li roqi ha' ut li k'atleb'aal uutz'u'uj. Chi xjunil a'in ki'uxk sa' muqmuukil, moko ke'xk'e ta chi x naw li xjolomil li k'aleb'aal.

Naq ak xjuch'mank chik li Tuqtuukil Usilal, li Awab'ejilal ki'ok chi xtenq'ankileb' laj awol kaqi mokooch, re raj naq te'k'eh'e'q xk'anjel laj k'alom winq ut ruk'in a'an te'wakliiq, ab'anan li k'iqil chi xb'aanunkil a'an li ralinaskileb' li k'aleb'aal.

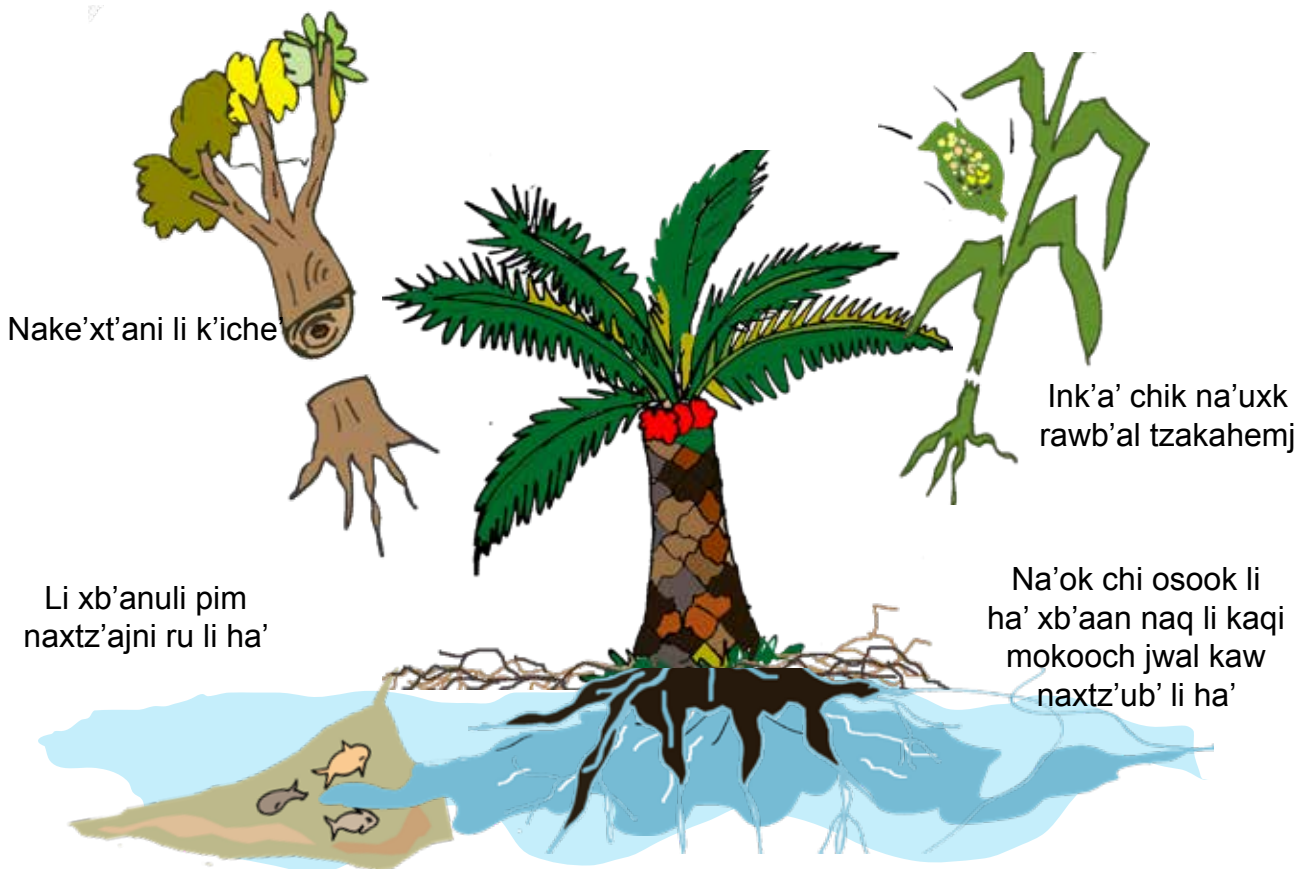

Kama'in naq xookana chi maak'a' chik qana'aj

- Ke'xjek'i li komonil eechej, naraj naxye naq ak reere chik li junqjunq. Wankeb' li ke'k'ayink ut wankeb' aj wi' li ke'mine' chi xk'ayinkil li xna'ajeb'.
- Ki'ok chaq jun aj loq'ol ch'och', qakomon aj wi', ab'anan moko naqanaw ta naq taqlanb'il chaq. Wankeb' jwal kub'enaq ke'k'ayink ut chi timiltimil ki'ok chi terq'uuk. Kitikla chi junq mil ut lajeeb' xka'k'aal mil chik sa' rosojik.
- Chi rix a'an ke'ok chaq laj eechal asihent ut eb' aj k'irisinel wakax. A'aneb' tz'aqal li ke't'anok re li k'iche', li ke'xb'alaq'i li k'aleb'aal ut li ke'xtikib' awk kaqi mokooch.
- Chi rix a'an ke'k'ulun li xningaleb' ru b'ihom, ke'xloq' li na'ajej chi k'i ut maak'a' chik ke'yehe' re, xb'aan naq eb' li ke'xsach li k'iche' rub'elaj a'aneb' laj k'irisinel wakax, ut aran ke'xb'ut chi kaqi mokooch chi xjunil li na'ajej.
- Ke'q'unb'esiik chi xjunileb' laj k'anjel sa' li chaq'rab' ut jo'kaneb' wi' chik eb' li COCODE ut eb' li COMUDE. Chi rix a'an ke'xk'ayi rib'eb' malaj ke'xk'e rib'eb' chi q'unb'esiik eb' laj k'utunel, li wankeb' xtzolb'al chi rix kawilal ut junqjunqeb' li xjolomil li k'aleb'aal.

K'a' ru chi rahilal naxk'ami chaq li kaqi mokooch

K'a'ut naj wank xloq'al li yalok q'e yooko xb'aanunkil

Moko toj anajwank ta xtiklajik li xmaq'b'al li qana'aj, xb'aan a'an naq qak'uub' qib' ut yooko xyalb'al qaq'e, naqanaw naq wank qak'ulub' jo' naxye li xchaq'rab' li qatenamit ut xchaq'rab'eb' li ab'l tenamit. Aajeli ru li k'anjel yooko xb'aanunkil xb'aan naq yooko xkolb'al li yu'amej.

Us ta nakoo'exrahob'tesi, kaw qach'ool chi reechaninkil ut xkolb'al rix li qach'och' ut chi xjunil li wank chi ru li qasutam.

Anajwank yooko chi tamk laa'o li ixq. Nakootz'aqonk ut nakoo'ab'iik sa' atqeb' li qamolam, ut tenq'anb'ilo sa' atqeb' li qajunkab'al re naq naqab'aanuheb' ruuchil aj wi'.

Nake'xk'e reetal li komon ut eb' li k'aleb'aal k'a' ru yooko chi xb'aanunkil, a'an naxk'e xkawilaleb' xch'ool.

Li xnimal ru li esil naxjultika li hu a'in, xqisi sa' jun li tasal hu "Naqakol li yu'amej. Li yalok q'e sa' Xteepal Alta Verapaz" xk'ab'a' (¡Defendemos la vida! Las luchas sociales en Alta Verapaz sa' kaxlan aatin), k'eeb'il chi nawee'k xb'aan li PBI chi ru li chihab' 2020.

Li PBI narochb'eeniheb li molam nake'k'anjelak chi rix:

- **Li raqok aatin chi rix li ki'uxk sa' xq'ehil li ch'a'ajkilal:** Xmolameb' aj Na'ol Chaq'rab' aj Kolol Xk'ulub' li Poyanam (BJDH); Xmolameb' laj Chicoyoguito (AVECHAV); ut li Ch'uut maajunwa tatxaqliiq (Nunca Pares).
- **Xkolb'al li k'ulub' chi rix li ch'och':** Xch'uutaleb' xmolam aj k'alom winq (UVOC), ut xmolameb' aj k'alom winq re kehil ch'och' (CCDA) sa' xteepal Verapaz.
- **Xkolb'al li na'ajej ut chi xjunil li wank chi ru ruchich'och':** Ch'uut Ak' Kutan reheb' aj K'alom Winq aj Ch'orti' (CCCND); Aj yalol q'e wankeb' La Puya ut La Laguna; Xch'uutalileb' laj Yalol Q'e re Chi K'ajb'om; TZK'AT Xch'uutalileb' aj Najteril llonel ut aj Kolol Xk'ulub'eb' li Ixq aj K'alom sa' Xteepal Watemaal; Xch'uutalileb' molam aj aj Chinautla; Xmolamileb' li K'aleb'aal wankeb' Retalhuleu (CCR); eb' laj K'amol B'e Maya Ch'orti' re Olopa ut Quezaltepeque.

BRIGADAS INTERNACIONALES DE PAZ
xtikib' xk'anjel arin Watemaal sa' li chihab' 1983.
Narochb'eeniheeb' li molam moko re ta awab'ejilal,
jo'kan aj wi' li k'aleb'aal yookeb' chi xib'eeek xb'aan
naq yookeb' xkolb'al rix xk'ulub'eb'.

A'aneb' nake'xpatz' naq TE'OCHB'EENIIQ
XB'AANEB' LAJ NAJTIL TENAMIT, xb'aan naq
yookeb' xyalb'al xq'e chi xkolb'al rix li na'ajej, li
sutam, malaj yookeb' xpatz'b'al li raqok aatin sa'
xb'eeneb' laj muxul k'ulub'.

Li naxjayali li PBI a'an naq li xmolameb' ut li
k'aleb'aaleb' laj kolol k'ulub'ej te'ruhanq xb'aanunkil
li xk'anjel sa' xyaalalil.

Li nake'chal chi ochb'eenink a'aneb' jun siir
li poyanam nake'xsi li xhoonal, jalanqjalanq
xtenamiteb' ut sa' komonil nake'xk'e rib'eb' sa'
aatin.

Chanki ru nakoo'ochb'eenink

Oxib' paayi ru li k'anjel naqab'aanu naq naqochb'eeniheeb' laj kolol k'ulub'ej:

Ula'nink: Nake'qochb'eeni poyanam, ch'uut ut k'aleb'aal yookeb' chi xib'eeek xb'aan xkolb'al xk'ulub'eb'.

Nakoohulak chi rula'ninkileb' laj kolol k'ulub'ej. Nakoohulak chi ilok ut ab'ink xningal ru ch'utam wi' napatz'e' qe
xb'aaneb' laj kolol k'ulub'ej.

Ch'utamib'k rik'ineb' aj jolominel tenamit: Naqach'olob' li qak'anjel reheb' li nake'jolomink tenamit, jo' eb' aj wi' laj
k'anjel malaj ruuchileb' li najtil tenamit. Naqjultika reheb' naq jwal yook qak'a'uxl xb'aan li xib'eeek yookeb' xk'ulb'al
laj kolol k'ulub'ej yooko chi rochb'eeninkileb'.

Puktasink esil: Rajjal po yooko xk'eeb'al chi nawee'k li qilom sa' xteepalil Watemaal jo' aj wi' sa' eb' li najtil tenamit
ut wankeb' aj wi' li molam ut aj jolominel tenamit chi royb'eninkil li esil.

Chanki ru na'uxk xpatz'b'al li ochb'eeniik: naru xb'aanunkil chi aatinanb'il malaj chi tz'iib'and'ib'il, chi ru b'oqleb'aal
malaj chi ru li esil nab'eeek chi ru li Internet. Naru xtaqlankil sa' rochochil li PBI.

Xk'uub'aman li hu a'in rik'in xtenq'aaleb' li Ch'uut TROCAIRE ut
li Poopol Kab'l re Valencia. Chi xjunil li aatin wank chi sa', a'an li xk'a'uxl
li PBI Guatemala ut moko re ta li TROCAIRE ut li Poopol Kab'l re
Valencia.

Rochochil PBI Guatemala
3a. Avenida A, 3-51, Zona 1
Nimla tenamit Watemaal
Xb'oqleb'aal: 2220 1032 y 2232 2930
correo-e: equipo@pbi-guatemala.org

Ut li xtuminal k'eeb'il xb'aaneb':